

Munich Personal RePEc Archive

Tadeusz Kowalik – A great political economist

Rajko Bukvić

Geographical Institute “Jovan Cvijić” Serbian Academy of Sciences
and Arts

2013

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/70119/>

MPRA Paper No. 70119, posted 18 March 2016 14:42 UTC

ТАДЕУШ КОВАЛИК – ВЕЛИКИ ПОЛИТЕКОНОМИСТ

Рајко М. Буквић*

*Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд, Ђуре Јакшића 9
bukvicrajko@gmail.com

САЖЕТАК: У раду се разматра живот и дело Тадеуша Ковалика, једног од најзначајнијих пољских економиста друге половине 20. и почетка 21. века. Рођен у сиромашној породици, рано је прихватио идеју социјалне правде, која му је током целог живота била водиља и у научној активносри. Израстао на традицијама учења Оскара Лангеа и Михала Калецког, и темељно проучивши дело Розе Луксембург, Ковалик је био не само велики економист, већ је, као доследни левичар, учествовао и у борбама за реформу хиперцентрализованог и бирократизованог привредног и друштвеног система Пољске. Одмах након извршених политичких промена и почетка тржишних реформи он се дистанцирао од прихваћеног (Балцеровићевог) програма реформи и постао његов најоштрији критичар, задржавајући изворне левичарске идеје из почетног периода активности Солидарности. Био је непомирљиви противник неолибералне економске теорије, супротстављајући јој захтеве за плурализмом и јавним дебатама о економској политици. С таквим уверењима и несмањеном активношћу деловао је до самог краја живота.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: економист, левичар, социјална правда, критика, анти-неолиберализам, Солидарност

*Im Gedenken an Tadeusz Kowalik (1925-2012),
einen hervorragenden polnischen politischen
Ökonomen, der ein unermüdlicher Fürsprecher
für das Wohlergehen und die demokratischen
Rechte der Arbeiterinnen und ihrer Familien
war.*

EuroMemorandum 2013

У Варшави је средином 2012. године, у 86. години, преминуо један од најистакнутијих пољских економиста друге половине 20. и почетка 21. века, ангажовани интелектуалац и друштвени делатник Тадеуш Ковалик (Tadeusz Kowalik).

Тадеуш Ковалик (19. 11. 1926. – 30. 7. 2012) био је од 1989. професор економских и хуманистичких наука, на Институту економике, Пољска академија наука, Варшава, и Школи за друштвене и економске студије. Од 2000. проректор Више друштвено-економске школе у Варшави.

Рођен је у селу Кајетановка (Kajetanówka), на југоистоку Лублинског региона. Одрастао је у условима сиромаштва и лишавања, у селу у којем су недостајали основни услови као пошта, продавница или школа. Велике неправде и друштвене неједнакости предратне Пољске формирале су његове политичке ставове и изборе до краја живота. Желео је да постане правник и да брани сиромашне и потлачене. Тако је и започео професионалну каријеру пред рат, а наставио је и после рата. Најпре је 1946–47. радио у Гдањску, затим

1948. у Кракову, и најзад 1950–51. био је судски чиновник-експерт у Варшави. Одгајан је у породици коју је сам описивао као отворену и толерантну, која је ценила образовање и литературу. Заједно са својим сестрама био је први у селу који је, до 1960-их, стекао универзитетско образовање. После рата који је прекинуо његово детињство, ступио је на Школу (Институт) друштвених наука коју је основао Централни комитет Пољске уједињене радничке партије (ПУРП), студирао је три године на Правном факултету пре него што је комплетирао четврту годину на Варшавском универзитету. Мастер студије права завршио је 1952. На Институту је и радио као аспирант од 1954. до 1959. године. Од 1960. радио је на разним институцијама при Пољској академији наука (ПАН).

С критичким односом према раскораку између декларација и друштвене стварности, врло брзо је постао један од истакнутих чланова пољског поратног ревизионизма који се борио за идеје социјалистичке једнакости и друштвене праведности. У тим тежњама налазили су се корени његовог дугогодишњег проучавања мисли и дела Лудвика Кшивицког (Ludwik Krzywicki), Едварда Абрамовског (Edward Abramowski), Розе Луксембург (Rosa Luxemburg), Оскара Лангеа (Oskar Lange) и Михала Калецког (Michał Kalecki). Припадао је растућој пољској интелигенцији која је укључивала неке од пољских најреспектабилнијих критичких интелектуалаца двадесетог века, као што су Лешек Колаковски (Leszek Kołakowski), Влођимјеж Брус (Włodzimierz Brus), Казимјеж Ласки (Kazimierz Łaski) и Адам Шаф (Adam Schaff).

Када се од права преоријентисао на економске науке, порасло је његово интересовање за „некомунистичке“ социјалистичке економисте под вођством Оскара Лангеа. Докторирао је економске науке 1958. (ментор му је био Ланге), а постдокторски степен стекао је 1964, такође на Варшавском универзитету. Ковалик је стицао економска знања у оквиру једне од најкреативнијих група левог крила економиста у Европи, која је укључивала Лангеа, Бруса, Едварда Липињског (Edward Lipiński) и Калецког. Они су стварали ослањајући се на дела Розе Луксембург, посебно на њену књигу *Акумулација капитала*, која је показала како су развијене западне привреде расле инкорпорирањем некапиталистичких области на свом истоку¹. Ове идеје развијене су код писаца као што је Калецки који је 1930-их користио Марксове категорије да би развио многе теорије и концепте кејнзовске економике пре него што је то учинио сам Кејнз. У раним 1960-им Ковалик је у оквиру припрема за прославу 65. рођендана Калецког био ангажован на припремању кратког биографског приказа о њему, а ради тога имао је с њим низ интервјуа. Они су имали велики значај и за Ковалика, али и за Калецког који се захваљујући њима вратио у дискусије 1920-их и 1930-их година.

Праву прекретницу у Коваликовој каријери представљало је објављивање књиге о теорији акумулације Розе Луксембург 1971. [Kowalik 1971]. У овом мајсторском делу Ковалик је покушао да реконструише политичку економију прве половине 20. века, онако како је то учинио, иако он то никада и није успео да доведе до завршетка, Карл Маркс (Karl Marx) за средину 19. века. Разматрању савремене политичке економије Ковалик је затим посветио већи број радова, на пример [Kowalik 1975], као и радове објављене у реномираним светским часописима [Kowalik 1978] и др.

¹ О значају те књиге за развој идеја ове групе довољно говори оцена коју је о њој дао Т. Ковалик, по којој је то „вероватно најбоља књига коју су дали марксистички и социјалистички мислиоци од Марксовог *opus magnum-a*” [Luxemburg 2003: X].

Током политичког отопљавања од 1956. до 1962. био је члан „Групе искривљени круг“ (Klub Krzywego Koła, Crooked Circle Group)², коју су у Варшави чинили критички интелектуалци. Дао је свој глас оним интелектуалцима који су се залагали за нови систем економског управљања, више радничког самоуправљања (често гледајући на Југославију као инспирацију) и политичке реформе. Под његовом редактуром (од 1956. до 1958. када је с тог места одстрањен) недељник *Привредни живот* (*Życie Gospodarcze*) постао је форум за оне који су тражили реформе система, и током 1950-их и 1960-их помогле су да се припреми десетина књига критичких економиста и социолога.

Као што наводи његов добар пријатељ и познавалац Јан Топоровски [Toroowski 2013], Ковалик је и поред критичког односа према хиперцентрализованом економском систему и захтева за његовом реформом, у то време још био присталица теорије конвергенције економских система, што је бранио приликом прве посете Лондону, где се поред осталог срео и са чувеним Исаком Дојчером (Isaac Deutscher), марксистичким историчаром и чланом предратне Комунистичке партије Пољске, која је распуштена 1938.

Иако критичан према реалном социјализму, Ковалик је остао члан ПУРП-а 20 година, од 1948. до 1968, када је био искључен из партије, као део опште чистке опозиционих интелектуалаца. Од тада постаје део растуће опозиције. Помагао је у организацији семинара с Брусом, с позивима само непартијцима. 1975. био је коаутор отвореног писма делегатима VII конгреса ПУРП-а, залажући се за реформу система. Учествовао је у стварању Радничке одбрамбене лиге (КОР), организације коју је основао Одбор за одбрану радника 1976, а је хтела да створи савез опозиционих интелектуалаца и индустријске радничке класе, и од 1977. држао је предавања на њеном независном „Летећем универзитету“.

Био је један од оснивача и члан ТКН, Друштва научних курсева (TKN, Towarzystwo Kursów Naukowych), независног удружења које се у годинама 1978–81. борило против ограничења и цензурисања у образовању и научном раду, и које се допуњавало с делатношћу Летећег универзитета. У чувеним догађајима у Гдањску 1980–81. додао је своје име групи интелектуалаца који су подржали захтеве штрајкача из Гдањског бродоградилшта и постао саветник у Међуфабричком штрајкачком комитету. И у наредним годинама био је политички врло активан: 1987. саоснивач Асоцијације самоуправљања (Association of Self-management); 1988. саоснивач Асоцијације Демократија и солидарност (Association of „Democracy & Solidarity”), 1990. саоснивач Фондације пољских радника (Foundation of the Polish Labour) и 1992. партије Раднички савез (The Union of Labour), од 1994. члан Савета за социо-економску стратегију (Council of Socio- Economic Strategy). Остао је члан синдиката Солидарност до 1992, учествујући у његовом раду као саветник и члан програмског одбора. За време предавања која је држао током 1980-их (у САД, Канади и Британији) остао је оштар заговорник реформисања система у Пољској кроз левичарски демократски програм који је имао масовну подршку становништва. Био је присталица идеје округлих столова који су водили договореним трансформацијама комунистичког система, али у њима није учествовао због неких програмских разлика које су се појављивале у току припрема дискусија.

Главни допринос Коваликов уследио је током трансформације од комунизма ка стварању капитализма у Пољској. Од почетка је био у опозицији тзв. плану Лешека

² Клуб слободномислећих интелектуалаца, који је деловао у Варшави, у годинама 1955–1962. У раду клуба учествовали су, између осталих, Лешек Колаковски (Leszek Kołakowski), Јацек Куроњ (Jacek Kuroń), Адам Михњик (Adam Miłnik), Станислав Осовски (Stanisław Ossowski).

Балцеровића (Leszek Balcerowicz), стекавши епитет главног левичарског критичара тог плана. План је остао повезан са синтагмом „шок-терапија“. Усвојен је у другој половини 1989, када је на власти већ дошло до историјске промене³. План је уводио пакет реформи који је изгледао као брзи скок у капиталистички систем⁴. Коваликова критика реформи у духу шок-терапије ишла је у два правца. Први је усмерен на социјалне трошкове реформи, којима се он супротстављао. Реформе у духу шок-терапије гурале су велики део становништва у сиромаштво, стварајући велике социјалне неједнакости и водећи формирању огромне структурне незапослености и отпуштању радника, што је све карактеристика пољског капитализма до данас. Ковалик је у томе видео не само морални или социјални пад, већ и економски проблем. У критици процеса трансформације био је толико отворен и доследан, да су и многи од његових претходних истомишљеника и сабораца сматрали да је отишао предалеко [Osiatyński 2012].

Други правац критике био је усмерен против проглашавања неолибералног пута шок-терапије као јединог могућег пута изласка из претходног система. Овом тематиком темељно се бавио у неколико од својих последњих радова. У раду [Kowalik 2005] дао је преглед резултата промена система у Пољској у периоду трансформације. У књизи занимљивог (и потпуно савременог) назива [Kowalik 2009] дао је широко теоријско и емпиријско разматрање пољске трансформације с аспекта својинско-правних односа. Као што у осврту на ову књигу истиче Титенбрун [Tittenbrun 2010], она је важна не само за Коваликове читаоце левичарских уверења, већ и за оне са супротног спектра, ако желе да сачувају минимум интелектуалног и научног поштења. У својој последњој књизи (објављеној на енглеском) *From Solidarity to Sellout* [Kowalik 2012] он скрупулозно доказује да је неолиберална економска мисао била мањински тренд у оквиру Солидарности и да је подршка коју јој је пружио руководство Солидарности била издаја идеала и историје тог покрета. Ковалик је водио борбу с неокласичним економистима који су преузели доминацију на пољским универзитетима, покушавајући да тамо врати свој облик (позитивне) економске науке. Он је покушавао да промовише плурализам у оквирима економске научне дисциплине и да подстакне јавну дебату о економској политици, залажући се да Пољска изабере социјалдемократски пут попут земаља као што је Шведска.

Као неке ко је одрастао и образовао се на економској мисли Калецког, за њега глобална економска криза 2008. није дошла као изненађење. Он је био против кретања ка јединственој валути у Европи, особито против оне која је промовисана под чврстом монетаристичком регулацијом Пакта о расту и стабилности. Веровао је да је криза

³ Након победе Солидарности на изборима у јуну 1989. пољски премијер постао је Тадеуш Мазовјецки (Tadeusz Mazowiecki). Тиме је био припремљен терен за реформе. У септембру 1989. формирана је комисија под председништвом Л. Балцеровића, водећег пољског економисте, министра финансија и заменика премијера. Међу члановима комисије били су Џефри Сакс (Jeffrey Sachs), Станислав Гомулка (Stanislaw Gomulka), Стефан Кавалец (Stefan Kawalec) и Војхех Мисјонг (Wojciech Misiąg), Марек Домбровски (Marek Dąbrowski), Ришард Пазура (Ryszard Pazura) и др. Балцеровић је био под утицајем харвардског економисте Сакса, у то време економског саветника Солидарности, и Дејвида Липтона (David Lipton), бившег економисте Међународног монетарног фонда. Програм је добио одобрење и финансијску подршку од Међународног монетарног фонда, и његово спровођење пошло је 1. јануара 1990.

⁴ У спровођењу програма шок терапије једно од кључних места припадало је приватизацији, која је реализована по моделу масовне ваучерске приватизације, кроз инвестиционе фондове, под вођством министра приватизације Јануша Левандовског (Janusz Lewandowski). Једну од важних улога у том процесу имао је Божидар Ђелић, као саветник у пољској Влади у Варшави од 1991. до 1992. министра приватизације и министра финансија Лешека Балцеровића.

показала како само привреда изграђена на јакој националној држави може да се одупре снагама међународног тржишта. Залагао се стога против еврозоне и за њено размонтирање које ће бити најбољи излаз из садашње кризе омогућајући државама да преузму више контроле над својим привредама и да заштите своје становништво.

И тако, у 1980-им и 1990-им играо је водећу улогу у покрету Солидарност, борећи се на страни радника за алтернативу „реалном социјализму“, доприносећи његовом слому. После тога уследила је рестаурација капитализма, а Пољска је постала једна од земаља с највећим неједнакостима на свету. Ковалик се питао, како је то могло да се деси у земљи која је једном имала највећи и најофанзивнији раднички покрет у Европи? У последњој књизи *From Solidarity to Sellout*, која је објављена непосредно уочи његове смрти, он износи дебате у оквиру Солидарности, академских и интелектуалних кругова, и Комунистичке партије о будућности Пољске и конкурентске визије друштва. Ковалик доказује да су неуспеси Комунистичке партије, комбиновани с моћи Католичке цркве и утицајима из Сједињених Држава, преокренуле напоре за изградњу кооперативног и демократског економског поретка у 1990-им. Уместо тога, Пољска је била усмерена на окрутан повратак на тржиште, који је резултовао великом неједнакошћу у дистрибуцији националне производне својине – она је најчешће завршавала у рукама бивших политичких владалаца, који, са страним власницима, конституишу нову капиталистичку класу. Био је оштар критичар неолибералног модела капитализма, којег је оцењивао као подршку интересима финансијског сектора и најбогатијег слоја⁵. Као што су истакли његови колеге и поштоваоци⁶, Ковалик је био један од најизразитијих критичара пољског модела трансформације и реформи Лешека Балцеровића⁷.

Био је члан Савета Института политичке економије Карл Полањи, Монреал; члан Међународне асоцијације политичких наука; члан Међународне асоцијације партиципативне економије (и издавачког савета њеног часописа *Economic Analysis*), члан Европске асоцијације еволуционе економије, почасни члан асоцијације алтерглобалиста Attac.

Добитник је већег броја награда и признања: Кавалерски крст Ордена Обнове Пољске (Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, 1995), Офицерски крст Ордена Обнове Пољске (Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski, 1997), Командантски крст Ордена Обнове Пољске (Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski, 2006), Заслужени делатник културе (Zasłużony Działacz Kultury, 2001).

Истакнут је његов редакторски рад. У годинама 1967–1986. издао је критичко издање Лангеових Сабраних дела, у осам томова, и заједно с Жежијем Осјатињским (Jerzy Osiatyński) Сабрана дела Михала Калецког, оба на пољском; 1994 *Economic Theory & Market Socialism, Selected Essays of Oskar Lange*, Edward Elgar; сарађивао је у издавању дела из историје економске науке (од Адама Смита до Џона М. Кејнза, Рудолфа Хилфердинга, Розе Луксембург).

Ковалик је био аутор више књига (претежно је објављивао на пољском) и прилога у књигама. Библиографија његових радова (закључно с 2009. годином) налази се на сајту:

⁵ Врло је илустративан један од његових познијих радова [Ковалик 2009], објављен у водећем белоруском часопису, где се разматрају узроци још увек актуелне светске финансијске и економске кризе, коју он види као резултат владавине током последњих 35–40 година у светском капиталистичком систему тенденције преплитања политичке, корпоративне и финансијске власти, а што је оличено у олигархијској тријади Вол Стрит – Министарство финансија (САД) – Међународни монетарни фонд.

⁶ Видети, рецимо [Mączyńska 2012].

⁷ Опсежно разматрање овог плана и његових домета дао је Ковалик већ у раду [Kowalik 1991].

<http://www.polskatransformacja.muza.com.pl/?page=47>. Као важнија дела, међу којима је од оних на енглеском сам неке истакао, истичу се и радови који су објављени у Београду [Kowalik 1998], [Kowalik 1999].

Био је изузетно плодан аутор. У Институту економских наука Пољске академије наука, имао је највише објављених радова код реномираних издавача у земљи и иностранству. Практично до последњих дана учествовао је на бројним конференцијама. 26. априла 2012. учествовао је последњи пут у Пољском друштву економиста, ПТЕ (PTE, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne), на традиционалној дискусији „Четвртак с економистима”, у дискусији поводом представљања књиге Витолда Кјежуна (Witold Kieżun) *Patologia transformacji*. Као што каже Осјатињски [Osiatyński 2012], неки његови ставови и оцене могу се оспоравати, што је и он знао, али је сматрао да о стварима као што су друштвена праведност, једнакост шанси, незапосленост и сиромаштво треба говорити јасно и гласно, да се не треба препуштати опортунизму, фразирању и дипломатском говору. Тиме се понекад удаљавао и од својих пријатеља и сабораца, али је тиме уједно постао, као што каже један од његових ученика, Човек-институција [Bakalarczyk 2012]. А да таква оцена није само субјективна, довољно говори и посвета у најновијем издању EuroMemorandum-а, издвојена на почетак овог текста.

ЛИТЕРАТУРА

- Ковалик, Тадеуш. У истоков современног финансијског кризиса, *Белоруски економски журнал*, Год. 13 (2009) № 1, стр. 4–12.
- Bakalarczyk, Rafał. Wielki ekonomista w ludzkiej skali (Pamięci prof. Tadeusza Kowalika), *Nowy Obywatel*, <http://nowyobywatel.pl/2012/08/03/wielki-ekonomista-w-ludzkiej-skali-pamieci-prof-tadeusza-kowalika/> 3-08-2012
- Bibliografia publikacji prof. Tadeusza Kowalika, <http://www.polskatransformacja.muza.com.pl/?page=47>
- EuroMemo Gruppe. *Die Krise in der Europäischen Union verschärft sich: Ein grundlegender wirtschaftspolitischer Wandel ist notwendig*. EuroMemorandum 2013, www.euromemo.eu
- Kowalik, Tadeusz. Economics and praxiology. O. Lange's Political Economy, *Organon*, Vol. 11 (1975), pp. 303–324.
- Kowalik, Tadeusz. The experience of ownership transformation of state firms in Poland, in: Negoslav P. Ostojic i Norman Scott (red.), *Experiences and results of privatization on the economies in transition*, Proceedings of the Second ECPD International Round Table, Belgrade 1998, pp. 111–124.
- Kowalik, Tadeusz. The institutional framework of Dobb's economics, *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 2 (1978) № 2, pp. 141–151.
- Kowalik, Tadeusz. Marketization and privatization: the case of Poland, *Socialist Register*, Vol. 27 (1991) pp. 259–278.
- Kowalik, Tadeusz. Privatization and distributive justice, Poland's experience, in: N. P. Ostojic & N. Scott (editors), *Recent lessons from transition and privatization. Problems of institutions and corporate governance*, ECPD, Belgrade 1999.
- Tadeusz Kowalik, *Róża Luksemburg Teoria Akumulacji i Imperializmu*, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1971.
- Kowalik, Tadeusz. *Systemy gospodarcze. Efekty i defekty reform i zmian ustrojowych*, Fundacja Innowacja, Warszawa 2005.
- Kowalik, Tadeusz. www.polskatransformacja.pl, MUZA SA, Warszawa 2009.

- Kowalik, Tadeusz. *From Solidarity to Sellout. The Restoration of Capitalism in Poland*, Monthly Review Press, New York 2012.
- Luxemburg, Rosa. *The Accumulation of Capital*, Routledge, London and New York, 2003.
- Mączyńska, Elżbieta. Wspomnienie Profesora Tadeusza Kowalik 1926–2012. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego*, № 3, 2012, p. 2.
- Osiatyński, Jerzy. Tadeusz Kowalik: 1926-2012, *Gazeta Wyborcza*, http://wyborcza.pl/1,76842,12264541,Tadeusz_Kowalik__1926_2012.html#ixzz2JyAH61AO 7. 8. 2012.
- Tittenbrun, Jacek. Narzucony system, *Nowa krytyka*, № 24–25, 2010, pp. 313–319.
- Toporowski, Jan. Tadeusz Kowalik and the Accumulation of Capital, *Monthly Review*, Vol. 64 (2013), 8 (January), pp. 33–44.

TADEUSZ KOWALIK – A GREAT POLITICAL ECONOMIST

by

RAJKO M. BUKVIĆ

“Jovan Cvijić“ SASA Institute for Geography,

Đure Jakšića 9, Belgrade, Serbia

bukvicrajko@gmail.com

SUMMARY: The paper shows the life and work of Tadeusz Kowalik, one of the greatest Polish economists of the second half of XX and the beginning of XXI centuries. Born in the poor family, he early accepted the ideas of socio-democracy, which he combined with scientific activity during his whole life. He grew on traditions of O. Lange and M. Kalecki, and studied profoundly the work of Rosa Luxemburg. He was not only a great economist, but being a principled leftist, he also took part in the struggle to reform the hyper-centralized and bureaucratized economic and social system of Poland. Immediately after the political changes and the beginning of market reforms he distanced from the accepted reforms (Balcerowicz’s Program) becoming its sharpest critic. Kowalik adhered to the original leftist ideas from the initial period of the Solidarity activity. He was the irreconcilable opponent of the neoliberal economic theory, arguing in favor of pluralism and public debates on economic policy instead. He kept working by the same principles and with the same intensity until the end of his life.

KEY WORDS: economist, leftist, social justice, critique, anti neo-liberalism, Solidarity